

Beşir Çelebi: Tevârih-i Âli Osman. [Yayınlayan:] İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Edebiyatı Tarihi Ord. Profesörü. İstanbul: 1946 Ayaydın Basımevi. (3, 189 S.) 12° = Türk Edebiyatı örnekleri IV., İstanbul Üniversitesi yayınlarından. Edebiyat Fakültesi Türk Dil ve Edebiyatı Dalı, Nr. 6.

Bu eser, Sayın Ord. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan'ın 3 sahifelik küçük bir önsözünden ve Osmanlı tarihine âit 189 sahifelik bir yazmanın faksimilesinden ibarettir.

1. Faksimilesi verilen ve tanınmış kitap meraklılarından B. İzzet Koyunluoğlu'nun kütüphânesinde bulunduğu bildirilen yazmanın evsafı hakkında en ufak bir bilgi vermeyen önsözde Prof. Ertaylan evvelâ Beşir Çelebi'nin hayatından bahsetmektedir. Hiç bir kaynak gösterilmemesine rağmen «*Hikâyet-i Beşir Çelebi*» adlı menakıb-nâmeye istinaden verildiği kolaylıkla anlaşılan bu malûmata göre Beşir Çelebi, Fatih Sultan Mehmed zamanının büyük âlimlerinden imiş. «885 H. de (855 olacak!) hükümdarlık tahtına oturduğu zaman ilk işi adını sanını duyduğu ulemâ ve fuzalâyı etrafına toplamak olan Fatih, Karamanda ünü dalbudak salan Beşir Çelebiyi, Karaman-oğullarına hususî bir mektup yazdırarak, pâyitahtına celb etmiş; daha ilk musahabetlerinde ilim ve irfanına hayran olduğu bu zâtı yanından ayırmamış ve kendi bilgilerinden istifade etmek arzusuyla Beşir Çelebi'yi telifâta teşvik etmiş». İşte evvelce yayınlanan *Hikâyet-i Beşir Çelebi ve Menâkıb-ı Belde-i Edirne* ile burada bahis konusu edeceğimiz *Tevârih-i Âli 'Osmân* adlı eserler o telifâtınmış!

Sayın Prof. Ertaylan'ın karihası ile *Hikâyet-i Beşir Çelebi*'den neş'et eden ve başka hiç bir esaslı ve esassız kaynak ile tevsik olmasına imkân bulunmayan bu izahâtta sonra *Tevârih-i Âli 'Osmân*'ın başındaki bir manzûme mevzu-bahs ediliyor ve aynen şöyle deniliyor: «Bir kere manzûm mukaddimesi, Beşir Çelebinin de muasırları gibi zamanında râyic olan ulûmun hemen kâffesinde malûmatı olduğunu göstermektedir. O da Ahmedîler, Ahmed Dâîler, Şeyhiler gibi hem tabib, hem tarihçi, hem de edip ve şâirdir.»

Hemen bildirelim ki Sayın Ord. Prof. Ertaylanın bütün bu söylediklerinin hakikatle hiç bir ilgisi yoktur. Çünkü kendilerinin bu mütalealarına esas teşkil eden ve Beşir Çelebi tarafından yazıldığına zâhib olunan mukaddime, ekseriyet itibariyle meşhur şâir A h m e d î'nin (ölm. 815/1412) İskender-nâme'sinin arkasına eklediği *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âli 'Osmân*'dan alınma bir parçadır! İlk 23 beyit A h m e d î'deki «*Âğz-ı dâsitân*» kısmının bir beyit noksanıyla aynıdır. 24 ve 25. beyitler «*Emâret-i 'Osmân ve şîfât u sîret-i ân*» kısmının 1 ve 2. beyitleridir. Her iki metnin karşılaştırılması bu hususu açıkça göstermektedir:

A h m e d î, Dâsitân-ı Tevârih-i Mülük-i Âl-i 'Osmân. N. Samî Banarlı neşri¹. Türkiyat Mecmuası, VI, 1939, s. 113-115:

Beşîr Çelebi, Tevârih-i Âli 'Osmân², s. 1-2:

25 Bir gün ol Sultan Alâeddin saîd
Sordı nolur hâl i gazî vü şehid	۱ بر کون اول سلطان علی الدین سعید
صوردی نو اولور حال نازی بی شهید
26 Bildi anı kim gazâ key iş olur
Gazilerin haşrı bî teşviş olur	۲ بیلدی آنی که غزا کی ایش اولور
غازی اولانک ایشی تشویش اولور
37 Dâr-ı küfre saldı orâdan çeri
Ki_iller urub öldüreler kâfiri	۱۲ دار کفره سالدی اورادن چری
که ایلر اوروب قتل ایدهلر کافری
38 Anda Ertuğrul çoğ itdi kârzâr
Lâcerem oldu cihanda nâmdâr	۱۳ انده اردوغرول چوق ایتدی کارزار
لاجرم اولدی جیهانده نام و دار
48 Yürüdi Söğüt iline geldi ol
Kılıcıyla ol yurayı aldı ol	۲۲ یوریدی سوکوت ایلنه کلدی اول
کلیج ایله اول ارایی آلدی اول
49 Bunun üstine çu geçdi az zaman
Yüzini döndürdü andan bu cihan	۲۳ بونک اوستینه چو کچدی آز زمان
یوزنی دوندردی اندن بو جهان
51 Oldı Osman bir ulu gazî kim ol
Nireye kim vardiyise buldı yol	۲۵ اولدی عثمان بر اولو نازی که اول
نیرییه واردی ایسه بولدی یول

2. Yine Sayın Prof. Ertaylan «Üslûb, ifade ve münderecât itibariyle Tevârih-i Âl-i 'Osmân adlı anonim vekayi-nâmelere pek benzeyen bu eser hatıra iki mühim eihet getirmektedir: Biri Beşîr Çelebi'nin de diğer bir çok eski tarihçilerimiz gibi bu eski anonim Tevârih-i Âl-i 'Osmân'lardan istifade etmiş olması keyfiyetidir. Diğerisi ise Beşîr Çelebi tarihinin bu anonim tarihlere mehzaz olarak bir eser ve belki de aynen o anonimlerden birinin aslı olması keyfiyetidir» dedikten sonra her halde bu eserin de Edirneli Oruç b. 'Âdil'in *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*'ı gibi müellifi malûm bir eser olmak itibariyle kıymeti büyüktür» mütalesinde hulumuyor.

Bu satırları okuyan bir kimse eserde Beşîr Çelebi tarafından telif olduğunu gösteren bir kaydın bulunduğunu, Profesörün de bir usul hatasına düşerek önsözde bu kaydı belirtmeyi ihmal ettiğini zannedebilir. Fakat hakikat hiç de böyle değildir: Biz bütün eseri baştan sona kadar okuduk ve onun Beşîr Çelebi tarafından yazıldığına delâlet edebilecek en ufak bir kayıt dahi görmedik. Maamafih bu zahmeti ihtiyar etmemize hiç te lüzum yoktu. Çünkü Prof. Ertaylan'ın, kitabı baştan başa okumaktan sarf-ı nazar, hattâ yapıklarına üstünkörü bir nazar dahi atfetmediği anlaşılıyordu. Bu külfete katlanmayan bir kimse in de, eserin Beşîr Çelebi'ye âdiyetini gösterebilecek olan ve her hangi bir satır arasına sıkışmış kaydı bulup çıkarması imkânsızdı.

Filhakika Prof. Ertaylan'ın «Beşîr Çelebi'nin manzum eseri belki de sadece

1 Bu neşir hakkında bk. Belleten, C. IV, Sayı 14-15, 1940, s. 267 v.d.; Ahmed Ateş, *Metin tenkidî hakkında*. Türkiyat mecmuası, C VII-VIII, 1, 1942, s. 261 v.d.

2 Tevârih-i Âl-i Osman metnindeki imlâ yanlışlıkları, nusha hakkında bir fikir vermek üzere aynen bırakılmıştır.

bu tarihin başındaki — yukarda bahsettiğimiz — mukaddimecikten ibaret değildir» demesi bizim bu düşüncemizde ne kadar haklı olduğumuzu ispat eder. Çünkü faksimile edilen nushanın 8, 21, 23, 27, 30-32, 40, 41, 42, 44-45, 47, 49, 54, 58-59, 60, 64, 65-66, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 81, 84, 86, 94, 100, 102, 103, 117, 131, 137, 138, 143, 144, 146, 161, 163, 164, 175 ve 176. sahifelerinde metin arasına sıkışmış olarak bazan pek uzun, bazan da kısa manzûm parçalar bulunmaktadır. Bir kısmı yine A h m e d i'nin *Dāsītān-ı Tevārih-i Mülūk-i Āl-i 'Osmān*'ından alındığı anlaşılan bu parçalar, Sayın Prof. Ertaylan'ın gözüne çarpmış olsa idi, Beşir Çelebi'nin başka şiiirleri olabileceğinden «belki» diye bahsetmez ve her halde yine bir takım garip mutaleâtta bulunmaktan kendisini men edemezdi.

Son derece hüsn-i niyet göstererek, Profesörün bu manzûmelerin farkına vardığını ve her hangi bir sebeble bir mütalea dermeyeran etmekten sarf-ı nazar ettiğini, yukarıya-aynen koyduğumuz cümleyi de dalgınlıkla yazdığını kabul etssek bile, yine kendilerinin kitabı okumak değil hattâ yapraklarını bile çevirmediğini emniyetle söyleyebilmemiz için ortada kâfi derecede sebep vardır. Zira Sayın Prof. Ertaylan, herhalde, yayınladığı nushanın en sonunda (S. 188): «*Sene 876, Vak'a: Sultan Muhammed Kostantaniyye'de karar idüb dururken Uzun Hasan çerisiyle Yusufça Bey gelüb Tokat şehrini urub... Sultan Muhammed'in oğlu Sultan Mustafa Karaman pâdişahiydi, Yusufça Bey üzerine hücum idüb... Yusufçayı dutub esir idüb babası Sultan Muhammed'e Kostantaniyye şehrine gönderdi; Allahu a'lem bi's-savâb. Temmet bi-savni'llahi hüsn-i tevfiik*» ibaresine dayanarak eserin Fatih Sultan Mehmed zamanında yazıldığını zannediyor³. Halbuki S. 141'de «... bu zaman kim Sultan Bâyezid b. Muhammed Han tahta geçüb karar itmiş, hicretin bu yılında, Sene 886, Ungurus elçi gönderdi.» ve yine S. 142'de *Sultan Bâyezid . . . çok çok şükürler itti, didi kim el-hamdu lillah babam merhûm şehr-i Kostantaniyye'yi feth itti, bana dahî Şeddâd'ın Ungurus vilâyetinden kılıcı geldi . . . ol kılıc Sultan Bâyezid'in haznesindedir; bu tarihin yılında vâki oldu, Sene 891*» denilmektedir ve bu kayıdların farkına varılabilmesi için kitabın dikkatle okunması lâzım değildir. Çünkü eserin Fatih devrinde yazılmadığını isbat eden 886 ve 891 tarihleri yazı ile değil, göze çarpacak derecede iri olarak rakamla yazılmıştır!

3. Bu durum karşısında zihinde gayr-i ihtiyarî olarak «Acaba Sayın Prof. Ertaylan, *Tevārih-i Āl-i 'Osmān*'ın Beşir Çelebi'ye âit olduğunu neye istinaden ileri sürdü?» diye bir soru uyanıyor. Bu soruyu cevaplandırmak — kendilerinin hiç bir açıklamada bulunmamalarına rağmen — pek güç değildir. Şöyle ki: H. 1080 tarihinde istinsah edilen *Tevārih-i Āl-i 'Osmān*'ın sona erdiği sahifeyi (S. 188) takip eden 189. sahifede dört beyitlik farsça bir manzûmeden sonra aynı müstensih eliyle yazılan «*Hülâsa-i erbâb-ı ulûm, muhtâr-ı ashâb-ı hudûd u rûsûm . . . deryây-ı muhit-i fazl u irfan, mecma'-ı menâbî-i tahkik u îkan . . . merhûm firdevs - âşiyân Beşir Çelebi aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân Mahrûse-i Edirne huffet anî'l-mekârihi'l-hafiyye ve'l-celiyye hakkında yazdıkları risâle-i*

3 S. 2, st. 18-20: "Fatih zamanı dil ve edebiyatına tarihî bir örnek ve bir vesika olan bu değerli eser, ; S. 1, st. 19-21: "Fatih. Beşir Çelebi'yi telifata teşvik etmişti. T. Āl-i Osmān o telifâtandır,»

şerife manzûrumuz olub bürheten ft'z-zaman (mine'x-zaman olacak!) beş saat mikdarı evanda (iyi okunmuyor!) istinsaht müyesser olup şem'im-i nûkheti ferah-fezâ ve kelimât-ı hikmet - nûmâsı mey- âsâ cana ruh - bahş olduğu . . . şeklinde bir kayıt görülmekte ve bu kaydın bulunduğu sahifeden sonra *Hikâyet-i Beşir Çelebi*'nin başladığı anlaşılmaktadır. Sayın Prof. Ertaylan'ın ayrı bir kitap hâlinde yayımlandığı (Bk. *Tarih-i Edirne. Hikâyet-i Beşir Çelebi*. [Yayımlayan]: İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Edebiyatı Tarihi Ord. Profesörü. İstanbul: 1946 Ayaydın Basımevi. 2, 21 S.8° = Türk Edebiyatı Örnekleri III. İstanbul Üniversitesi yayınlarından. Edebiyat Fakültesi Türk Dil ve Edebiyatı Dalı. Nr. 3) menâkıb mahiyetindeki bu risalenin dahi Beşir Çelebi tarafından yazılmadığını anlamanın pek kolay olduğunu, bu hususta müstensihin ifadesine inanmamak lâzım geleceğini, ayrıca daha bir çok güzel nushaları bulunduğunu, ilk defa kendilerince ortaya atılmadığını, hattâ hakkında yazılar yazıldığını (Bk. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, *Fatih ve Hekim Beşir Çelebi*. Türk Tıp Tarihi Arkivi, Nr. 21-22, 1943; krş. aynı müell., *İstanbul Üniversitesi tarihine-başlangıç. Fatih, Külliyesi ve zamanı ilim hayatı*. İst. 1946, s. 226-7) burada uzun boylu izah etmek istemiyorum. Fakat *Hikâyet-i Beşir Çelebi* hakikate Beşir Çelebi tarafından yazılmış olsa bile onun *Tevârih-i Âl-i 'Osmân* ile aynı mecmuada yazılı bulunmasından ve yukarıda suretini dercettiğimiz kayıttan *Tevârih*'in de Beşir Çelebi'nin eseri olduğu neticesine varılamayacağı her türlü izahatın müstağnîdir.

4. O halde bu eserin mahiyeti nedir? Kimin tarafından yazılmıştır ve ancak çok kıymetli veya yegâne yazmalar mevzubahs olunca tatbik edilebilecek olan, faksimile şeklinde neşredilmeğe değer mi? sualine cevap vermemiz gerekiyor.

Hemen söyleyelim ki bu eser Fr. Giese tarafından yayınlanan (Bk. *Die Altosmanischen anonymen Chroniken* تواریخ آل عثمان. In Text und Übersetzung hrsg. v. Dr. Friedrich Giese. Teil I: Text und Variantenverzeichnis. Breslau: 1922 im Selbstverlage. V, 421, 174 S. 8°) Anonim *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*'ın bozuk ve noksan bir nushasından başka bir şey değildir.

Filhakika Giese anoniminde en başta bulunan 24 beyit Prof. Ertaylan'ın yayınladığı yazmada yoktur ⁴. Fakat 25 - 68. beyitler, yazmadaki 1-44. beyitlere tekabül etmektedir. (Giese anonimindeki ve dolayısıyla Ertaylan nushasındaki bu manzûmenin ve metin arasındaki diğer bazı manzûmelerin Ahmedî'den alındığı ilk defa Paul Wittek tarafından ortaya konmuştu. Bu hususta bk. *Les Ghazis dans l'histoire ottomane*. Byzantion, XI, 1936, s. 303 - 304).

Prof. Ertaylan nushası, bu manzûmeden sonra *«Râviyân her birini bir tevârihten alub cem^c idûb bu kitabı (!) olundu kim kendüden sonra sözleri yâdigâr ola; her kim bu kitabı mütalea kıla dahi cem^c ideni hoyr duâ ile yâd kıla; Hak Teâlâ hazreti ânun âkıbetin hayr eyliye»* cümleleriyle başlamaktadır.

Bu cümlelerin Giese anonimindeki (Bk. S. 3, Satır 22) *«Her birini bir tarihten bulub cem^c idûb bir kitab olundu kim benden sonra sözlerim yâdigâr ola ve her kim bu kitaba mütalea ide dahl cem^c ideni hayr duâ birle ana; Hak Teâlâ ânun âkıbetini hayr eyliye»* fıkrasının bir iki kelime hariç, aynı olduğu

⁴ Prof. Ertaylan'ı yanıltan ve her iki eserin ayniyetini farkedememesine sebep olan şey her halde bu noksanlık olsa gerektir.

açıkça görülmektedir. Bu karşılaştırmaya devam edilince bütün kitabın Giese anoniminin—bazı ufak istinsah farklarıyla—aynı olduğu anlaşılıyor⁵. Bilmünasebe yukarıda (S. 183, st. 18-22) naklettiğimiz en son cümlesi de Giese anoniminde S. 113, st. 22-28'de ki cümleye tekabül etmektedir.

Verdiğimiz bütün bu izahat Sayın Ord. Prof. Ertaylan'ın ne büyük bir hataya düştüğünü ve tenkidli baskısı dahi bulunan malûm ve meşhur bir eserin kötû bir nushasını faksimile ettirmek suretiyle İstanbul Edebiyat Fakültesini ne kadar zarara soktuğunu kesin bir şekilde göstermektedir.

5. Şimdi Sayın Ord. Profesörün bu hareketinin bir derece olsun mazur görülmesine imkân bulunup bulunmadığını da belirtmek icab ediyor.

Malûm olduğu vechile gerek Giese'nin neğrine esas olan ve gerekse yeni yeni meydana çıkan *Tevârih-i Âl-i 'Osmân* nushaları sona eriş bakımından farklıdır; bazıları Fatih ve II. Bayezid, bazıları ise I. Selim hattâ Kanunî Süleyman devrine kadar geçen vekayii ihtiva etmektedirler.

Acaba bu nushalar arasında tıpkı Prof. Ertaylan'ın faksimilesini yayınladığı nusha gibi Şehzâde Mustafa b. Fatih Mehmed'in Yusufça Mirza ile olan savaşına ve Yusufça Mirzanın esir edilip İstanbul'a gönderilmesine âit fıkra ile sona eren diğer bir nusha mevcut değil midir?

Eğer böyle bir nusha ele geçmemiş olsa idi Prof. Ertaylan'ın hiç olmazsa bir hususiyeti olan bir nushayı tanıttığına, böylece önemsiz dahi olsa ufak bir hizmette bulunduğuna hükmedilebilirdi.

Fakat maalesef buna da imkân yoktur. Çünkü meselâ Viyana'da bulunan bir nusha aynen Prof. Ertaylan'ınki gibi bitmektedir (Bk. G. Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der k. k. Hofbibliothek zu Wien*, II, 1865, s. 207 = Nr. 983; krş. F. Giese, *Einleitung zu meiner Textausgabe der altosmanischen anonymen Chroniken tewârih-i âl-i 'Osmân*, *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte*, I, 2/3, 1922, s. 54 ve *Die altosmanischen anonymen Chroniken*, I, Text: S. 113; Variantenverzeichnis: S. 355).

••

Bütün bu açıklamalardan sonra herhangi bir şahsî mutaleada bulunmaktan çekiniyorum.

Fakat Sayın Ord. Prof. Ertaylan'ın hüsn-i niyetle hareket ettiğini, bununla beraber bir Üniversite çatısı altında neşriyat yapabilmek için sâdece hüsn-i niyetin kâfi gelebileceğini belirtmekten de kendimi men edemiyorum.

ADNAN SADIK ERZİ

★

İ. Hikmet Ertaylan: *Varoart Ali Paşa*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. II, Sayı 3-4 (31 Mayıs 1948), s. 155-170.

Sayın Ord. Prof. İ. H. Ertaylan bu yazısında «*Varoart Ali Paşa*» tarafından

⁵ Bu farkları tabii görmek lâzımdır. Giese neğrinde de 153 sahifelik metne esas olan nushaların varyantlarının 421 sahife tutması bu düşüncemizde ne kadar haklı olduğumuzu gösterir.